

Huszár Ágnes

Ember a felvevőgép mögött: László András

2006. május 29-e és június 4-e között másodszor rendezték meg Székesfehérvárott az Alba Regia Nemzetközi Filmfesztivált. A nemzetközi zsűri elnöke László András (a sajtóban csak angolosan, *Andrew Laszloként* szerepelt a neve) világhírű operatőr volt. A fesztivál gálaünnepségén életműdíjjal tüntették ki a nyolcvanéves művészt, aki hatvan év óta ekkor járt először hivatalos meghívás alapján Magyarországon. A díj átvételkor őszinte meghatottsággal mondta, soha nem számított arra, hogy szülőhazájában is ismerik, elismerik munkásságát.

László András operatőri pályája lényegében az amerikai hadseregben kezdődött. 1950 és 1952 között, a koreai háború idején szolgált az amerikai fegyveres erőknél. Miután elvégezte az Army Motion Picture Schoolt, operatőrként szolgált a híradósoknál. Az ötvenes évek közepétől különböző televíziós feladatokban vett részt. Dolgozott például az *Ed Sullivan show* (CBS) vezető operatőréként. Tagja volt az első olyan amerikai tévés stábnak, amely interjút készített 1959-ben az éppen hatalomra került Fidel Castróval. 1959 és 1963 között a Columbia Pictures és a Screen Gems közös produkciójaként készült *Meztelen város* (*Naked City*) epizódjait fényképezte. Ez a sorozat, amely egy New York-i rendőr-őr mindennapjait meséli el, éppen az operatőri munka tekintetében különbözik a hasonlóktól. Az epizódok a szokványostól eltérő, időnként szinte bukolikus New York-i helyszíneken játszódnak, a beállításokat és az egész operatőri munkát a képi közhelyek kerülése, egyfajta könnyed elegancia jellemzi. 1966-ban László András irányította az operatőri munkát a Beatles első New York-i élő koncertjén a Shea Stadionban. Művészi munkája mellett aktívan részt vett a szakmai közéletben, több filmművészeket tömörítő társaságnak volt a tagja, két cikluson keresztül pedig elnöke a National Academy of Television Arts and Sciencesnek.

Élete során több tucat reklámfilmlet és több mint harminc, általában nagy nézőszámú, sikeres játékfilmet forgatott. Kevés ember van, aki ne lá-

tott volna még általa komponált, az ő kamerájával fényképezett képet. Néhány a legismertebb filmjei közül: *Most már nagy fiú vagy* (*You're A Big Boy Now*) 1966, rendező: Francis Ford Coppola, *Visszaszámlálás Kusuninál* (*Countdown at Kusini*) 1976, rendező: Ossie Davis, *A Harcosok* (*The Warriors*) 1979, rendező: Walter Hill, *Rambo – első vér* (*First Blood*) 1982, rendező: Ted Kotcheff, *Vérbeli hajszja* (*Innerspace*) 1987, rendező: Joe Dante. Televíziós munkái közül kiemelkednek a *Washington: zárt ajtók mögött* (*Washington: Behind Closed Doors*) és a *Sógun* (*Shogun*) című rövid sorozatok. Kétszer jelölték Emmy-díjra, 1973-ban a *Hazátlan* (*The Man without a Country*) című produkcióért, 1980-ban pedig a *Sógun*ért.

Több mint ötvenévnnyi operatőri munka után visszavonult a filmezéstől. 1996-tól kezdve elsősorban könyvírással és egyetemi oktatással foglalkozik. Írt szakkönyvet *Minden képkiívágot egy Rembrandt. A filmezés művészete és gyakorlata* (*Every frame a Rembrandt. Art and practice of cinematography*) (Focal Press, 2000) címmel. Ezt a könyvet több amerikai egyetemen tankönyvként használják. László András Andrew Quicke professzor kérdéseire válaszolva beszél a képkompozícióról, a különféle technikai eszközök alkalmazásáról, a fényviszonyokról és egyebekről. A könyv címe, mely szerint az operatőrnek úgy kell megtalálnia a megfelelő képkiívágot – keretbe foglalni a látványt –, hogy az eredmény a néző számára egyszerű vizuális élménnyé váljon, jellemzi azt a hihetetlen műgondot, amellyel több mint ötven éve gyakorolja mesterségét. *Ennyi! (It's wrap!)* (California, Hollywood, ASC Press, 2004) című könyve szakmai élete legfélelmetesebb kalandjait, legkülönösebb epizódjait meséli el.

Önéletrajzi könyve, a *Lábjegyzet a történelemhez* (*Footnote to History*) (University Press of America, 2002) 1947 januárjáig követi saját és családja sorsát. Ezt a könyvet elsősorban Amerikában született gyermekei számára írta. A könyv utolsó lapján akkor – 1947. január 12-én, huszonegyedik születésnapján – veszünk búcsút a főhőstől, Andrástól, amikor holokauszt túlélőként lép új

A pápai zsinagóga képe 1980-ban

hazája, az Amerikai Egyesült Államok földjére.

Az elmúlt években három regénye is megjelent. *A hét isteni kegyelem* (*The Seven Graces of God*) (PublishAmerica, 2003) egy európai menekült sikeres amerikai életét meséli el. *A Patkányfogó* (*The Rat Catcher*) (Dan River Press, 2004) bűnügyi regény. Egy sorozatgyilkos után folyik a nyomozás amerikai és magyarországi – Pápa, Celldömölk – helyszíneken. Minél többet megtudnak azonban az ügyről a felderítéssel megbízott nyomozók, annál kevésbé kívánják leleplezni a tettest, különös konfliktusba keveredve saját magukkal. Legújabb regénye, *A Nem fontos küzdelem* (*A Fight of No Consequence*) (PublishAmerica, 2006) egy izgalmas, amerikai és európai helyszíneken játszódó kalandregény. Pillanatnyilag egy történelmi regényen dolgozik.

László András szenvedésekkel és sikerekkel teljes életútját ma Magyarországon – egyre fogyatkozó régi barátain kívül – alig ismerik. Ön-életrajzi könyve olvasói most megismerkedhetnek népes családjá körében töltött boldog gyermekora és kamaszkora történetével. Ebben búcsúzik családtagjaitól, akik nem érték meg a második világháború végét, s nem lehettek tanúi szakmai sikereinek és családi boldogságának.

László András 1926-ban született Pápan, egy tehetséges vállalkozó családjában. Emeletes, tornyos, a család jólétét, finom polgári ízlését tükröző házuk ma is látható az Esterházy út 6. szám alatt. Később, néhány átmeneti szállás után, a Pozsonyi (ma Vasvári Pál) utca 12. számú házban folytatták életüket. András testvéreivel együtt Pápan töltötte gyermekkorát, a zsidó fiúiskolában, majd a református kollégiumban folytatta tanulmányait. A református kollégiumnak akkoriban elég sok zsidó diákja volt. Ez az intézmény még őrizte a protestantizmus toleráns, befogadó szellemiségét. Annak az Eötvös Károly-

nak – a Kollégium Jogakadémiája egykori diákjának és tanárának – a szellemét, aki vállalta és győzelemre vitte a tisztaeszlári perben ártatlanul meggyanúsított zsidók védelmét, kihíva ezzel maga ellen a hazai antiszemiták ádáz gyűlöletét.

András testvéreivel, barátaival és iskolatársai-val együtt élte a két világháború közti kamaszkor – a *tinédzser* szó akkor még későbbi választott hazájában, Amerikában sem született meg – mindennapi életét. Iskolába járt, tanult és mind nagyobb érdeklődéssel és szenvedéllyel szentelte magát *hobbijainak*, hogy megint egy újabb keletű szót használjunk. Kiválóan korcsolyázott, versenyekeket is nyert. Később – barátaival együtt – szinte feltalálta a jéghekit, ahogy a környező fák-ról letört ágakkal kergette a szigetelőszalagból barkácsolt labdát. Minden neki tetsző sportban kipróbálta magát, úszott, síelt, tornázott, teniszezett, vívott. Nagy bánatként élte meg, hogy a sportrepülést nem próbálhatta ki. (Ezt az álmát később Amerikában megvalósította.) Másik nagy szenvedélye különböző tárgyak készítése, faragása volt. Korán kezdte érdekelni a fényképezés is, és nagy érdeklődéssel nézte a város mozijában az amerikai filmeket. A filmkészítés ekkor még elérhetetlenül drága lett volna számára, de a fényképezéssel megpróbálkozott. Mikor kiderült – ez volt az első ilyen természetű kudarca –, hogy zsidóként nem veszik fel cserkésznek, és így nem használhatja a kollégium jól felszerelt laboratóriumát, saját sötétkamerát rendezett be egy tejeskannából barkácsolt nagyítóval. Csodával határos módon fennmaradt felvételei rögzítik az elegáns szobabelsőket, a népes család mindennapjait, sporteseményeket, nyaralásokat és téli szünidőket, találkozásokat barátokkal és rokonokkal. A fényképekről egy rég elmúlt idill képei néznek ránk.

Angol nyelven írt könyve a két világháború közti vidéki élet páratlan hitelességű krónikája.

A Református Kollégium épülete 1930 körül

A Korein kereskedőház kb. 1960-ban

A Korein kereskedőház

Későbbi hivatását megelőlegezve, szinte minden gyermekkori élménye képbe komponálva merül fel emlékezetéből. Vele együtt látjuk a pápai vasútállomás fölötti hídról a füstölő mozdonyokat, a petróleumlámpa fénykörében beszélgető anyát és nagyanyát, a téli estén kivilágított jégpályákat. Megjelennek benne a vidéki élet jellegzetes figurái, az alkalmi jégpályákat locsolgató Tóni bácsi, az első világháborúban ezüst vitézségi éremmel kitüntetett apa legénye, *putzere*, a polgári házakban cselédként szolgáló naiv falusi lányok, a tánciskolába járó, tornavizsgára készülő fiatalok.

Ennek a polgári idillnek vetett véget a második világháború. Bár az apát egyre-másra hívták be munkaszolgálatosként Hajmáskérre, a család mégis igyekezett megőrizni szokott életritmusát, a gyerekek iskolába jártak, András az érettségire készült. A német hatalomátvétel után aztán minden illúzió szétfoszlott. 1944 májusában Pápa belvárosában gettónak nyilvánítottak egy tizenhárom és fél hektárnyi területet, a Rákóczi, az Eötvös, a Petőfi, a Szent László utcákat, egészen a Bástya utcáig. Ide költöztettek be összesen 3600 embert. A László család a nagymama kicsi, komfort nélküli házában zsúfolódott össze. Először Sándort, András egy évvel idősebb bátyját, majd magát Andrást is behívták munkaszolgálatra. 1944. június hatodikán szállt vonatra társaival együtt. Apja a tilalom ellenére az állomásig kísérté és azzal a különös intellemmel búcsúzott tőle, hogy borotválkozzék mindennap.

A fiatalokból álló csoportot először Kőszegre viszik, majd Zsibó környékén segédkeznek a megrongálódott vasúti pálya felújításában. A szovjet csapatok egyre közelebb járnak hozzájuk, hallják a lövéseket, a robbantásokat. Hirtelen magára marad a csoport, az ellenőrzésükre kirendelt tisztek mind kereket oldottak. Iratok nélkül, pénz és élelem nélkül, állandó életve-

szélyben gyalognak fel Budapestre. Egy lakatnyában azt a tanácsot kapják, menjenek ki a Városligetbe, a Vidámparkba, ott sorstársakat találhatnak. Csakugyan így van, a kis barakkokban szökött munkaszolgálatosok húzzák meg magukat. Még pápaiak is akadnak köztük. András és barátai azonban hiába reménykednek abban, hogy földijük, Klein bácsi szerez nekik svéd vagy portugál iratokat. Nyilasok törnek rájuk, bevagonírozzák őket, végállomás: Bergen-Belsen.

Az öt hónap a táborban nem tűnik elviselhetetlennek. András igyekszik megőrizni emberi méltóságát a szörnyű körülmények között. Mindennap borotválkozik, most már érti az apai tanács értelmét. Legjobban az bántja, hogy már hónapok óta nem kap hírt családjáról. A nyár elején még jött posta tőlük. Édesanyja utolsó, júniusban kelt levelében csomagolásról, utazásról ír, s arra inti őt, hogy becsületesen állja meg a helyét, bárhova veti is a sors. Júliusban már csak egyetlen Pápan maradt rokonától, nagybátyjától, László Miklós vaskereskedőtől kap néhány kódolt levelezőlapot. Őt, mivel az első világháborúban hősiességéért arany vitézségi érmet kapott, felmentették a sárga csillag viselésével kapcsolatos következmények, így a deportálások

Romladozó malomépület Pápan

A híres Hódoska vendéglő

alól is. Megírja Andrásnak, hogy szüleit és egész családját háromezer pápai zsidóval együtt vonatra ültették és a Felvidékre (talán Kassára?) irányították. Aztán már a hadirokkant nagybácsitól sem jön levél. András 1944 telén a táborban találkozik nagybátyja feleségével, Alice néniével, aki könnyek között súgja oda neki, hogy semmit sem tud férje és fia sorsáról.

1945 elején pillantják meg először a táborlakók az égbolton a szövetségesek bombázóit. A langyos tavaszi nap hatására feltámad bennük a remény, a háború nem tarthat már soká. Márciusban András és társait vonatra ültetik. Abban reménykednek, hogy a semleges Svájcba szállítják őket. (Sokkal később derül ki, hogy ez a vonatrakomány ember egy Himmler tervezte fogolycsere-akció tárgya lett volna.) A vonatút hosszú és gyötrelmes, de legalább az ajtók nincsenek kívülről bezárva. Míg a vonat vesztegel, ki lehet szállni és a szabadság illúziójától elkábulva csatangolni a sáros földeken. De nagyon hamar észre kell venniük, hogy az útra élelmiszertartalék nélkül engedték el őket. Amíg a vonat áll, ennivalóért kutatják át a környéket. A termőföldön talált, sietősen megpirított, félig nyers krumpli már fejedelmi étkezésnek számít. Közben világossá válik, hogy a vonat nem Svájc felé, hanem Csehszlovákia területén halad. Egy amerikai légitámadás után végre megérkeznek Theresienstadtba. (A bergeni-belseni tábor nem sokkal távozásuk után, 1945. április 15-én szabadjára kerül a brit csapatok.)

A theresienstadti átmeneti gyűjtőtáborban ezek próbálnak meg regenerálódni és erőt gyűjteni a hazatéréshez. Ekkor egy szinte hihetetlen véletlen folytán – valaki megemlíti, hogy találkozott a táborban egy emberrel, akinek ugyanaz a keresztnév és a vezetékneve, András apját pedig László Lászlónak hívják – találkozik halálosan meggyötört és nagyon beteg édesapjával. Még marad

nekik egy-két hetük. András megtudja, hogy egész családját Auschwitzba vitték, apján kívül senki sem tért vissza onnan. Aztán az apát tifusz gyanújával kórházba viszik és nem tér vissza. András egy barátjával és egy Auschwitzból visszatért távoli rokonával együtt Pápara indul.

Pápa azonban ijesztően megváltozott. Gyermekkora kedves városa, ahol rá „minden sarkon újabb kaland várt”, most rideg, romos helynek látszik. Nagybátyja Bástya utcai kis házában idegenek laknak, amikor pedig bekopog régi tókereti házukba, fejszével kergetik el. Rokkant nagybátyja lakása, boltja lelakatolva. Még régi ismerősei közül is sokan elfordulnak, ha találkozik velük, gyűlöletet, félelmet érez viselkedésükben. Egy régi iskolatársánál lel átmeneti szállásra. Jockó megőrizte András néhány holmiját, régi fényképezőgépét is. Most azzal próbálnak segíteni magukon meg a befogadó családon, hogy pénzért, élelemért fényképezik a városban levő orosz tiszteket. Ennek a vállalkozásnak során András még régi, Esterházy úti házukba is eljut, a barbár módon szétvert villában most a szovjet katonai parancsnokság székel. Lassan szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy egyetlen családtagja sem élte túl a háborút.

Nagybátyja, László Miklós sorsára csak később derült fény. A hadirokkant férfi – egyik lábát háborús sérülése miatt amputálni kellett – tizenhárom éves fiával együtt felmentést kapott a deportálások alól. A pápai rendőrök 1944 októberében, a nyilas hatalomátvétel után Komárom-

A kluge féle kékfestő üzem épülete 1950 körül

Vendéglő Pápán 1940-ben

ba, az internálótáborba küldték őket. Onnan – felmentésüket megerősítve – hazairányították őket. Pápán a nyilasok azonban nem engedték őket szabadon, hanem egy éjszaka – egy Frimm Pál nevű, szintén arany vitézségi érdemrenddel kitüntetett, súlyosan sérült hadirokkanttal együtt – a város határába vitték, ott agyonlőtték és elföldelték őket. (Ma Pápán egy utca viseli a nevét és tábla őrzi emlékét.)

András még tesz néhány tétova kísérletet a beilleszkedésre. Leérettségizik volt iskolájában, de továbbtanulásra nem gondol. A MAFIRT-nál (Magyar Film Iroda Rt.) helyezkedik el, hogy közeli kapcsolatba kerülhessen a filmgyártással. Itt azonban azt tapasztalja, hogy a hazai filmiparnak még évekre van szüksége, hogy talpra álljon. Ennyi ideje pedig neki nincs. Ezért édesapja bátyjához fordul segítségért. George, aki sikeres festőművészként él New Yorkban, szívesen küld neki befogadó nyilatkozatot. András átlépi az osztrák határt és visszatér Németországba. A befogadó nyilatkozat birtokában, egy alapos kikérdezést követően megkapja a kiutazási engedélyt. Bremenhavenben hajóra száll és huszonegyedik születésnapján amerikai földre lép.

A két világháború között Pápa gazdag kultúrájú polgárváros volt. Békében éltek benne katolikus polgárok, szerzetesek, protestánsok, elsősorban reformátusok és zsidók. Itt élt az egyik legnagyobb létszámú vidéki zsidó hitközség.

Mint a szintén pápai származású Jakov Katz *Végzetes szakadás. Az ortodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban* (Múlt és Jövő, 1999) című könyvében írja, a zsidó polgárosodásnak legjobb esélyei az úgynevezett földesúri városokban voltak. Pápa is ilyen város volt, az Esterházyak támogatták a zsidó lakosok betelepülését. A városban nagy számban éltek ortodox zsidók, haszidok, iskoláik, imaházaik voltak. A neológ zsidók a neogótikus stílusú zsinagógába jártak. Voltak olyanok, akik áttértek valamelyik keresztény felekezet hitére. A zsidó polgárság jelentős szerepet játszott a város ipara, kereskedelme, kultúrája fejlődésében. Életvitelükkel, munkakultúrájukkal, ízlésükkel polgári értékeket jelenítettek meg és közvetítettek.

Az organikus együttélésnek ezt az idilljét törte darabjaira, semmisítette meg a második világháború. Pápáról 3300 zsidó polgárt hurcoltak el, mintegy háromszázan tértek vissza. Az ő leszármazottaik jó része sem Pápán él már. A két világháború közötti békés polgárváros a múlté. A katolikus és a református tradíció újraéledt, persze nem a maga régi pittoreszk teljességében. Iskolák alakultak, újjáalakultak. A zsidó Pápa viszont végérvényesen halott. A Katzok, Koreinek, Lászlók, Sternek városa végérvényesen a múlté. A Veszprémi úti új zsidó sírkertet évente egyszer nyitják meg, a régit egyszer sem. A gyász és emlékezés napján kocsiajtók nyitódnak: emberek jönnek Budapestről, New Yorkból és Valparaisóból, Melbourne-ből és Buenos Airesből. Aztán kocsiajtók csapódnak, emberek mennek vissza Budapestre, New Yorkba és Valparaisóba, Melbourne-be és Buenos Airesbe. Az élők elmennek, csak a holtak maradnak.

2004 nyarán a washingtoni Capitolium épületében a holokauszt évfordulójára rendezett emlékünnepeken László András egyike volt annak az öt túlélőnek, aki a hatvanadik évfordulón méceszt gyújtott a magyar áldozatok tiszteletére.

A pápai színház 1930-ban